

1980-2000 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI*

Savaş ERDOĞAN**

Özet

Bu çalışmada ilk olarak gelir dağılımı tanımı ve çeşitleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, çalışmanın esasını teşkil eden 1980 sonrası Türkiye'deki kişisel gelir dağılımı ve fonksiyonel gelir dağılımındaki gelişmeler analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı, Kişisel Gelir Dağılımı, Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Abstract

In this study, first of all the definition and kinds of income distribution is examined briefly, later income distribution of Turkey after 1980 and evolution of personal and functional distribution of income will be analyzed.

Keywords: Income Distribution, Personal Distribution of Income, Functional Distribution of Income

Giriş

Bir ülkede gelirin dağılımı, o ülkenin gelişmişlik düzeyi, toplumun idari ve sosyal yapısı hakkında bir fikir verebilmektedir. Bu nedenle gelirin adil dağılımı sosyal devletin en önemli görevleri arasında gelmektedir. Bunun bir sonucu olarak, farklı ekonomik sistemlere sahip ve farklı gelişme seviyelerinde bulunan tüm ülkelerde gelir dağılımının iyileştirilmesi, iktisat politikasının temel amaçları arasında yer almaktadır.

* Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "1980-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Gelir Dağılımı" başlıklı yüksek lisans tezinin bir özetidir.

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de, gelir dağılımı konusu her zaman gündemde olan ve tartışma konusu yapılan bir alandır. Ancak gelir dağılımında var olan olumsuz durum, 1980 yılı sonrası uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarla daha da olumsuz noktaya gelmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte faiz politikalarının serbest bırakılması sonucu faiz oranlarında aşırı bir artış görülmüştür. Bu oranların artması ile birlikte kamu kesimi finansman açığı büyümüş ve bu açığın giderilmesi sonucu iç borçlanmaya gidilmiştir. Bütün bu gelişmelerden dolayı, 1980 sonrası faiz, rant ve kar gelirlerinin milli gelir içindeki payı artmış buna karşılık ücret ve tarım gelirlerinin payı ise azalma göstermiştir.

1. Gelir Dağılımı Tanımı ve Çeşitleri

1.1. Gelir Dağılımı Tanımı

Toplum içindeki gelir farklılıkları, başka bir deyişle gelir dağılımı, tarihin her döneminde insanların ilgisini çekmiştir. Kitlelerin yönetime katılmaları ve eşitlik bilincinin son derece güçlendiği çağımızda, bütün sistemlerin en büyük sorunlarının başında gelir dağılımı gelmektedir (Aksu, 1993:9).

Gelir dağılımı denilince, ülkede belirli bir dönemde yaratılan milli gelirin bireyler ve üretim faktörleri sahipleri arasında dağılım biçimi anlaşılır (Şahin, 2000:449). Bir başka deyişle gelir dağılımı, bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen toplam gelirin yine o ülkedeki vatandaşlara faiz, kira, kar payı, maaş ve ücret gibi dağılım araçları ile paylaşılmasını veya aynı anlama gelmek üzere bölüşümünü ifade eder (Işığışık, 1998).

1.2. Gelir Dağılımı Çeşitleri

Gelir dağılımının kişiler, sosyal gruplar, faktör sahipleri, sektörler vs. açısından incelenmesi ile çeşitli gelir dağılımı türleri ortaya çıkar. Gelir dağılımı çeşitleri içerisinde en büyük önemi kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımı taşımaktadır.

1.2.1. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı tanımında bireyin ve hane halkının gelirleri dikkate alınmaktadır. Bu dağılımda gelirin nerede nasıl ve ne yaparak elde edildiği değil, sadece bireylerin veya tüketici birimlerinin belirli bir

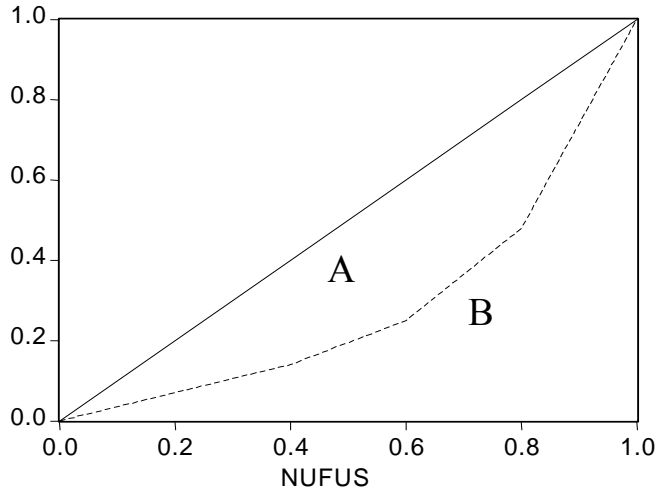
süre boyunca elde ettikleri gelir söz konusudur (Ulusoy, 2003:257). Kişisel gelir dağılımında ülke nüfusu genelde beş eşit parçaya bölünür. Her eşit parça, bu durumda ülke nüfusunun % 20'sini temsil eder. % 20'ye düşen milli gelir hesaplanarak, hane halkının yüzde dağılımı karşılaştırılır.

Bir ekonomide kişisel gelir dağılımı eşitsizliğinin ölçülmesinde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. En önemlileri, Lorenz eğrisi yöntemi ile birlikte bu eğri yardımı ile hesaplanan Gini katsayısı ve Kuznets katsayısıdır.

1.2.1.1. Lorenz Eğrisi

Kişisel gelir dağılımında, eşitsizliğin boyutunun saptanması için başvurulan bu yöntem de, kümülatif yüzde değerlerin yer aldığı bir kutu diyagramı kullanılır. Diyagramın dikey ekseninde toplam gelirin, yatay ekseninde ise ülke nüfusunun kümülatif yüzdeleri yer alır. Şekil 1'de gösterildiği üzere, orijinden 45 derece açıyla çıkan doğru üzerinde her noktada nüfus yüzdesi ile bu nüfusun gelirden aldığı pay eşittir. Eğer gelir dağılımı eşit değilse 45 derecelik eğrinin altında yer alır ve gelir dağılımı adaletsizliği büyüdükçe Lorenz eğrisi ile 45 derecelik doğru arasındaki boşluk büyür.

Şekil 1. Lorenz Eğrisi

1.2.1.2. Gini Katsayısı

Lorenz eğrisinin sayısal ifadesi olarak bilinen gini katsayısı, Lorenz eğrisi ile mutlak eşitlik doğrusu arasında kalan alanın, diyagramın alanının yarısına bölünmesiyle olur (Gini Katsayısı = $\frac{A}{A+B}$). Gini katsayısı sonucu sıfır ile bir arasında değişmekte olup, sonuç sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımı adaletsizliği azalmakta, bire yaklaştıkça ise gelir dağılımı adaletsizliği artmaktadır.

1.2.1.3. Kuznets Katsayısı

Kuznets, sektörel dengesizlikleri toplam üretim sektörel dağılımı ile işgücünün yüzde dağılımına dayanan, sektörel dengesizlikleri özetleyen bir ölçü geliştirmiştir. Sektörel üretim ve işgücü arasındaki farkların mutlak değerlerinin her sektörün işgücündeki payı ile ağırlandırarak toplamı, sektörel ortalama ürünler arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılır (DPT, 1994:8).

Y = Sektörün İstihdamdaki Payı

X = sektördeki Üretim Payı olmak üzere;

Kuznets Katsayısı = $Y \times \left[\frac{X}{Y} - 1 \right]$ şeklinde hesaplanır. Bu katsayı, 0

ile 1 arasında değer alır. Eğer toplam çıktı tek bir sektör tarafından üretiliyor ve bu sektörün istihdam içindeki payı önemsiz derecede küçükse katsayının değeri 1 olacaktır. Eğer sektörel ortalama ülke ortalamasına eşitse bu katsayı 0 olacaktır.

1.2.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Milli gelirin fonksiyonel dağılımından anlaşılan, toplam milli gelirin emek, sermaye, toprak ve girişimci gibi üretim faktörleri arasında hangi esaslar ve oranlarda paylaşıldığını gösterir (Karakayalı, 2003:417). Fonksiyonel gelir dağılımında, milli gelirin ne kadarının ücret, maaş geliri, ne kadarının tarım geliri ve ne kadarında kar, faiz ve rant geliri şeklinde bölüşüldüğünü ortaya koyar (Karluk, 1999:86).

1.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Bu dağılım türü milli gelirin tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasındaki bölüşümünü inceler. Bu dağılım çeşidinde sektörlerle ilgili

gelişmeler gözlenebilir ve incelenmenin yapıldığı ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi hakkında önemli ipuçları çıkarılabilir (Türk, 1997:306).

1.2.4. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımı, çoğu gelir dağılımı araştırmalarında kişisel gelir dağılımı içerisinde incelenmiştir. Bölgesel gelir dağılımı; ülkenin çeşitli bölgeleri arasında tarım, sanayi, hizmet vb. sektörler açısından meydana gelen dengesizlik olarak ifade edilir.

2. 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Gelir Dağılımı

2.1. Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Araştırmaları

Kişisel gelir dağılımı eşitsizliğini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışmaların çoğunluğu veri kaynağı olarak gelir dağılımı anketlerini kullanmaktadır. Hanehalkı gelir dağılımı anketlerine dayanarak Türkiye kişisel gelir dağılımını elde eden çalışmalar, 1968, 1973, 1987 ve 1994 yılları için yapılmıştır (TÜSİAD, 2000:30).

Türkiye’de 1963 yılında yapılan ilk kapsamlı çalışma Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülmüştür. Çavuşoğlu ve Hamurdan’ın çeşitli kaynakları dikkate alarak yapmış olduğu bu çalışma, gelir vergisi mükellefleri beyannamelerine dayanarak yapılmıştır. Bu çalışmaya getirilen eleştiri, gelir vergisi kapsamının çok dar olması nedeniyle bunun ülkenin temsilinde hatalı yönünde olmuştur (Karluk, 1999:74).

Gelir dağılımı anketlerine dayanarak yapılan ilk çalışma, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nce 1968 yılında yapılmıştır. Daha kapsamlı olan bu çalışmada, kişisel gelir dağılımı Türkiye geneli olarak, coğrafi bölgelere, yerleşim sınıflarına ve meslek gruplarına göre yapılmıştır (TÜSİAD, 2000:31).

1973 gelir dağılımı çalışmasında, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsünce yapılan “Türkiye’nin Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları” konusunda Türkiye çapında bir örnekleme niteliğindeki olan araştırmasının hanehalkı gelirlerine ilişkin veriler kullanılarak, 1968 yılındaki çalışma ile aynı temele oturtulmuştur (DPT, 1987:23).

Gelir dağılımı çalışmalarının son ikisi, 1987 ve 1994 yıllarında Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından uygulanan ve bu çalışmada veri kaynağı olarak kullanılan hanehalkı tüketim ve gelir dağılımı anketleridir.

1987 yılında uygulanan hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları anketi, bölge, nüfus sınıfları ve kır-kent ayrımında gelir ve tüketim farklılaşmasını belirlemek üzere Türkiye genelinde kapsanan ilk anket olarak düzenlenmiştir (DİE, 1990:5). 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi ise, Türkiye'yi temsilen seçilen 62 kentsel, 174 kırsal yer olmak üzere toplam 236 yerleşim yerinde, 26.256 örnek hanehalkı ile görüşme yapılarak uygulanmıştır (Karluk, 1999:78).

2.2. Kişisel Gelir Dağılımındaki Gelişmeler

Ülkemizde, farklı tarihlerde, çeşitli kurumlar tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmaları, çeşitli yönleriyle birbirinden farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklar, araştırmaların kapsadığı alan, örnekleme yöntemi ve örnek sayısı olarak sıralanabilir. İfade edilen farklılıklara rağmen, bu araştırmalardan elde edilen verilerle, kişisel gelir dağılımının nasıl bir gelişme gösterdiği izah edilebilir (Güçlü ve Bilen, 1995:1).

Son dönemlerde kişisel gelir dağılımı analizinde en çok kullanılan yöntem, nüfusun yüzde yirmilik dilimlerine düşen gelir paylarının belirlenmesi şeklindedir. 1980 öncesi ve sonrası yapılan çalışmalarda, Türkiye'deki kişisel gelir dağılımı nüfus yüzdelerine göre aşağıdaki tablo'da verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı (%)

Hanehalkının Yüzdeleri	DPT* (1973)	DİE** (1987)	DİE*** (1994)
Birinci % 20	3,5	5,24	4,9
İkinci % 20	8,0	9,61	8,6
Üçüncü % 20	12,5	14,6	12,6
Dördüncü % 20	19,5	21,15	19,0
Beşinci % 20	56,5	49,94	54,9
Gini Katsayısı	0,51	0,43	0,49

Kaynak: * 1973 Gelir Dağılımı Araştırmaları, DPT

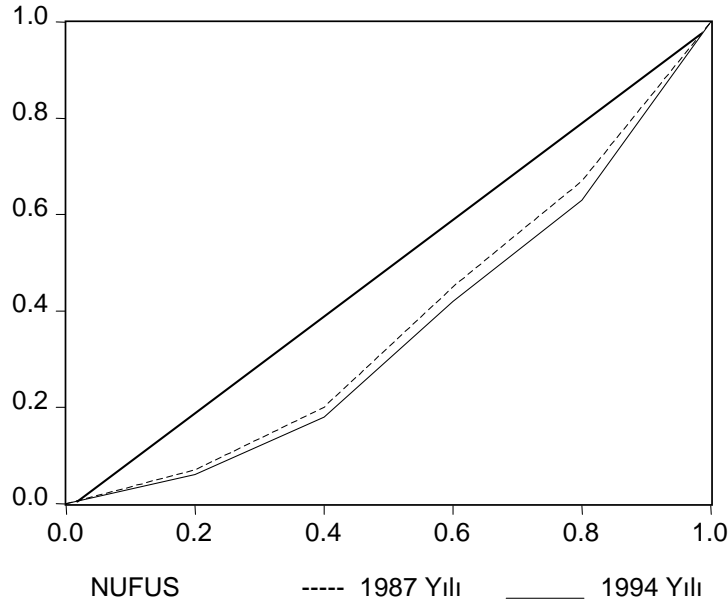
** 1987 Hanehalkı Gelir Dağılımı, DİE

*** 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı, DİE

Buna göre, DPT(1973) ile DİE(1987) araştırmalarının sonuçlarına göre, Türkiye'de gelir dağılımında nisbi eşitlik yönünde olumlu bir gelişme söz konusu olmuştur. 1973 araştırmaları sonucuna göre, en çok gelir elde eden % 20'lik grubun payı toplam gelirin % 56,5 şeklinde olmasına rağmen, bu oran 1987 yılı araştırmasında % 49,94 olarak

gerçekleşmiştir. 1994 yılında ise gelir dağılımındaki eşitsizlik giderek bozulmaya başlamış ve bu oran en yüksek gelirli grubun toplam gelirden aldığı pay % 54,9'a kadar yükselmiştir. En alttaki % 20'lik iki grubun (% 40) toplam gelirden aldıkları pay, 1973'te % 11.50, 1987'de % 14.85 ve 1994 yılında ise % 13.5 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca Gini katsayısına göre, 1973 yılından 1987 yılına gelindiğinde, gelir dağılımı adaletsizliğinde bir düzelmeye olduğu görülmekle birlikte 1994 yılında yapılan araştırmada tekrar adaletsizliğin arttığı görülmüştür. Şekil 2'de de gösterildiği üzere, Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliği hanehalkları düzeyinde ölçüldüğünde 1987'den 1994'e önemli bir bozulmanın meydana geldiği sonucuna varılmıştır. Eşitsizlik göstergelerinden birisi olan ve Lorenz eğrisi yardımıyla hesaplanan Gini katsayısının, 1987'de 0,43'den 1994'de 0,49'a yükselerek büyük bir artış gösterdiği DİE tarafından belirlenmiştir.

Şekil 2. 1987-1994 Yıllarına Ait Lorenz Eğrisi

2.3. Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Türkiye'de milli gelirin fonksiyonel dağılımı, ülke içinde üretilen milli gelirin, üç temel üretim faktörü olan işgücü, sermaye ve toprak sahipleri arasında nasıl dağıldığını gösterir. Gelirin fonksiyonel dağılımı,

bir ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında oldukça sağlıklı bir bilgi verir. Buna göre, ülkemizde 1980 sonrası DİE tarafından yapılan iki önemli araştırmada, ülkedeki elde edilen gelirin üretim faktörleri arasında nasıl dağıldığı gösterilmektedir. Tablo 2’de 1987 yılı gelir dağılımı anketine göre, toplam gelir içinde % 52,6 ‘lık pay ile müteşebbis gelirleri en büyük paya sahiptir. Bunu % 27’lik pay oranı ile ücretliler izlemektedir. Kira gelirlinin payı % 13.3, faiz gelirlerinin payı ise yaklaşık % 2 olmuştur. Gelir grupları paylarının verdiği sonuç, gelirin adaletsiz bir dağılım verdiği şeklindedir.

Tablo 2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı (1987)

Faktör Gelirleri	Kent (%)	Kır (%)	Toplam (%)
Ücret Gelirleri	34,36	16,97	26,99
Müteşebbis	44,08	76,19	52,6
- Tarım	3,15	56,12	25,6
- Ticaret	18,11	9,98	25,6
- Hizmet	9,72	6,09	8,18
Kira(Gayri Menkul)	18,32	6,42	13,28
Faiz (Menkul Kıymet)	3,23	0,42	2,04

Kaynak: DİE, 1987 Hanehalkı Gelir ve Harcamaları Anketi Sonuçları

Devlet İstatistik Enstitüsünün 1994 yılında hanehalkı gelirleri göz önünde bulundurularak yapmış olduğu araştırmasında ise, toplam hane gelirleri içerisinde müteşebbis geliri % 42.4, maaş-ücret ve yevmiye gelirleri % 28.3, faaliyet dışı gelirleri ise % 29.3 oranındadır. Toplam hanehalkı yıllık kullanılabilir geliri içinde, gelir türleri incelendiğinde; maaş-ücret geliri % 23.7, tarım geliri %16.7, imalat sanayi geliri % 4.4, ticaret geliri %14.4, hizmet geliri % 5.2, gayri menkul geliri % 11.6 ve menkul kıymet geliri ise % 7.7 olmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Fonksiyonel Gelir Dağılımı (1994)

Gelir Türleri	Türkiye (%)	Kent (%)	Kır (%)
Maaş ve Ücret	23,7	27,4	15,7
Yevmiye	4,6	4,6	4,7
Müteşebbis	42,4	33,2	62,5
Tarım	16,7	2,6	47,8
İmalat Sanayi	4,4	5,4	2,1
İnşaat	1,7	2,4	0,4
Ticaret	14,4	16,8	8,9
Hizmet	5,2	6,0	3,3
Gayrimenkul	11,6	13,9	6,5
Menkul Kıymet	7,7	10,6	1,2
Karşılıksız Gelir	10,0	10,3	9,4

Kaynak: DİE, 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketleri

1980 sonrası yapılan her iki araştırmada da, ülkemizde gelir dağılımı dahada kötüleşmiştir. Bilhassa emek kesiminin payı olan maaş ve ücretlerin milli gelir içerisindeki payı iyice düşmüştür. Buna karşılık sermaye geliri olarak ifade edilen faiz, rant ve kar gelirlerinin milli gelirdeki payı artmıştır (Güçlü ve Bilen, 1995:164).

Sonuç ve Değerlendirme

Bir ülkenin ekonomik dengesi; iç ve dış denge unsurlarının en iyi şekilde olması ile olur. Dış denge, ülkenin ihracat ve ithalat yapısı ile ilgili iken iç denge ise, bir ülkede enflasyonun düşürülmesi ile birlikte iyi bir büyüme düzeyinin sağlanması ve adil bir gelir dağılımının gerçekleştirilmesi ile mümkün olmaktadır. Çünkü adaletsiz bir gelir dağılımı, bir ülke için toplumsal huzurun ortadan kalkması demektir. Bu bakımdan ülkelerinin en önemli sorunlarından bir tanesi de var olucu gelir dağılımı bozukluğunun ortadan kaldırılması sorunudur. Bütün bu nedenlerden dolayı gelir dağılımı araştırmaları her zaman için her ülkede önem kazanmıştır.

Türkiye’de yapılan bütün gelir dağılımı araştırmalarında, gerek kişisel gelir gerekse fonksiyonel gelir açısından adil olmayan bir durum söz konusudur. Kişisel gelir dağılımında, 1987 yılı araştırmasında en alttaki %20’lik grubun gelirden aldıkları pay sadece %5,2 düzeylerinde olmasına rağmen en üstteki %20’lik grubun ise payı %50 düzeyindedir. 1994 yılında ise bu oranlar en alttakiler için %4,9 olmasına rağmen en üsttekiler için % 55 düzeylerinde seyretmektedir. Yani gün geçtikçe gelir dağılımı

bozukluğu yoksul kesim lehine azalmakta ve zengin kesim lehine ise artmakta olduğu görülmektedir.

Türkiye’de 1980 sonrası, gelirin fonksiyonel dağılımının daha da kötüleştiği görülmektedir. Bu durumun meydana gelmesindeki etmenler, ücretlerin artan enflasyon seviyesinin altında kalması, Türk vergi sisteminde dolaysız vergilerden daha çok dolaylı vergilere ağırlık verilmesi ve izlenen yüksek faiz politikasıdır. Bu dönemde, özellikle emek kesiminin payı olan ücret ve maaşların, milli gelir içindeki payı gittikçe azalmıştır. Sözkonusu dönemde de, tarım kesiminin payının da önemli ölçüde azalma gözlenmiştir. 1980 sonrası faiz hadlerinin serbest bırakılması ile birlikte faiz gelirleri önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu dönemde, kamu açıklarının iç borçlanmaya gidilerek finanse edilmesi kar, faiz ve rant gelir grubu denilen kesimin milli gelirdeki payını arttırmıştır.

Kaynakça

Aksu, Ömer A. (1993), **Gelir ve Servet Dağılımı**, İstanbul Üniversitesi Yay, No: 3698, İstanbul

DİE (1990), **Gelir Dağılımı 1987**, Ankara

DPT (1994), **Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Yayın No: 1272, Ankara

Güçlü, Sami; Bilen, Mahmut (1995), “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler” Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:6:160-171

Işığışok, Erkan (1998), “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi” Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:16, Sayı:1

Karakayalı, Hüseyin (2003), **Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi**, 2. Baskı, Güleç Yayıncılık, İzmir

Karaman, İsmail (1987), **Gelir Dağılımı ve Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları 1959-1986**, DPT Yayın No: 401, Ankara

Karluk, Rıdvan (1999), **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi, Yapısal ve Sosyal Değişim**, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul

Şahin, Hüseyin (2000), **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi – Bugünkü Durumu**, Ezgi Kitabevi, Bursa

Türk, İsmail (1997), **Maliye Politikası**, 11.Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara

TÜSİAD (2000), **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırmalı**, Yayın No: 295, İstanbul

Ulusoy, Ahmet (2003), **Maliye Politikası**, 2.Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon

<http://www.die.gov.tr> (20/03/2002)

<http://www.dpt.gov.tr> (21/03/2002)